

การออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย Environmental Planning and Archeology Design in Nong Khai Province

¹พระราชรัตนาลงกรณ์ ²อติเทพ ผาธา ³กฤต ศรียะอาจ

⁴ไกรวุฒิ ชูวิลัย และ ⁵ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย

¹Phrarajrattanalongkorn, ²Athitthep Phatha, ³Kris Sriya-ad,

⁴Kraiwut Chuwilai and ⁵Chainarong Kinnnoi

^{1,2,3}คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3}Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

⁴คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

⁴Faculty of Humanities and Social Sciences, Rajabhat Udon Thani University

⁵คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

⁵Faculty of Archaeology, Silpakorn University

¹Corresponding Author's Email: mollamp@hotmail.com

Received: May 19, 2022; Revised: April 25, 2023; Accepted: April 25, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษารูปแบบการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี 2) เพื่อพัฒนาการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย 3) เพื่อศึกษาประโยชน์การใช้ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการมาเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินการวิจัย เน้นการศึกษาวเคราะห์ทั้งในเชิงพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย มีการจัดกระบวนการวิจัยด้วยการถอดบทเรียนและการบูรณาการข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต และการปฏิบัติการร่วมกันในพื้นที่ศึกษาและกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้โดยใช้กระบวนการตามวงจรเดมมิง (PDCA) เป็นเครื่องมือในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน

ผลการวิจัยพบว่า 1) การออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคตินั้นถือว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญเนื่องจากว่าการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีจะเป็นสิ่งที่สามารถเข้าไปช่วยนำทางในการเข้าถึงพื้นที่ของแหล่งโบราณคตินั้นได้ง่าย 2) หลักของการออกแบบผังแหล่งโบราณคตินั้นจะต้องมุ่งถึงความเรียบง่าย ชัดเจนและระบุที่ตั้งของอาคารและศาสนาสถานอื่นๆ ภายในได้อย่างชัดเจนโดยการใช้สัญลักษณ์แทนการระบุสิ่งของอาคารหรือพื้นที่เหล่านั้น การดำเนินการสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายเสร็จแล้วก็ได้ดำเนินการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีทั้งหมด 19 แห่งใน 3 อำเภอ 3) การดำเนินการออกแบบก็มีการปรับปรุงและพัฒนาผ่านกระบวนการสนทนากันได้ข้อสรุปและนำเสนอเผยแพร่ซึ่งก็พบว่าได้ผลเป็นที่น่าพอใจคือ ประชาชนเข้าใจในแผนผังของแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายได้ดีและสามารถเข้าถึงแหล่ง

โบราณคดีได้ง่ายอีกทั้งยังสามารถระบุที่ตั้งหรือจุดที่เป็นจุดสำคัญของแหล่งโบราณคดีในชุมชนผ่านแผนผังดังกล่าวได้

คำสำคัญ: การออกแบบ; แผนผังแวดล้อม; แหล่งโบราณคดี

Abstract

The objectives of this research article are 1) to study environmental and archaeological site design patterns; 2) to develop environmental and archaeological site map design in Nong Khai Province; 3) to Study on the benefits of using environmental planning and archeological sites in Nong Khai Province. This research is a qualitative research by using the action research process as part of the research operation. Emphasis on analytical studies both in the area and the target groups. Organizing the research process by extracting lessons and integrating information from interviews, observations, and collaborative action in the study area and defined target audience using the Demming Cycle Process (PDCA) as a tool for Conduct participatory action research at every step.

The results showed that 1) Environmental and archaeological site layout design is important because the site layout design is one that can be used to guide the accessibility of the site to an archaeological site. 2) The design of the archaeological site map should be focused on simplicity, clarity and the location of buildings and other religious sites within it by using symbols instead of identifying objects of those buildings or areas. From the completion of environmental and archaeological sites survey in Nong Khai Province, a total of 19 archaeological sites in 3 districts have been designed and planned. 3) The design has been improved and developed through the discussion process until it has been concluded and released for dissemination. Which was found to have satisfactory results. People have a good understanding of the map of archaeological sites in Nong Khai Province and have easy access to the archaeological sites and can also identify the location or important points of the archaeological sites in the community through the aforementioned plan.

Keywords: Design; Environmental Planning; Archeology

บทนำ

จังหวัดหนองคายเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีประชาชนนับถือพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ และมีแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาและตัวเมืองโบราณอยู่เป็นจำนวนมาก อันแสดงให้เห็นว่าเมืองหนองคายนั้นเป็นพื้นที่ตั้งของแหล่งชุมชนโบราณมานาน ซึ่งจากการศึกษาพบว่า มีมนุษย์โบราณได้อพยพเข้ามาตั้งรกรากอยู่ที่จังหวัดหนองคายมา ตั้งแต่ครั้งก่อนประวัติศาสตร์มาจนถึงยุคก่อสร้างอารยธรรมทางประวัติศาสตร์ที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้หนองคายกลายเป็นเมืองที่พบแหล่งโบราณคดีเป็นจำนวนมาก โดยแหล่งโบราณคดีที่พบนั้นก็สามารถที่จะจัดแบ่งเป็นประเภทได้ดังต่อไปนี้ คือ (1) แหล่งโบราณคดีประเภทชุมชนโบราณก่อนประวัติศาสตร์ ได้แก่ ชุมชนเมืองโบราณบ้านโคกคอน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย เป็นแหล่งโบราณคดีที่มีอายุรุ่นเดียวกับเมืองโบราณบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี (2) แหล่งโบราณคดีประเภทเมืองโบราณสมัยประวัติศาสตร์ ได้แก่ สมัยทวารวดี สมัยขอมเมืองพระนคร สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ โดยแหล่งโบราณคดีซึ่งมีพัฒนาการของเมืองที่มีมาตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ยุคแรกจนถึงยุคปัจจุบันก็ได้แก่ ชุมชนเมืองโบราณ ปะโค เวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย (3) แหล่งโบราณคดีประเภท

พระธาตุและวัดเก่าโบราณที่เมือง ปะโค เวียงคุก ได้แก่ พระธาตุวัดเทพพลประดิษฐาราม พระธาตุวัดสาวสุวรรณ พระธาตุบังพวน เป็นต้น (4) แหล่งโบราณคดีประเภทพระพุทธรูปโบราณ ได้แก่ พระใส วัดโพธิ์ชัย (พระอารามหลวง) จังหวัดหนองคาย หลวงพ่อองค์ตื้อ วัดศรีชมพูองค์ตื้อ อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย หลวงพ่อวัดกุ่มภประดิษฐ์ เป็นต้น และยังมีพระพุทธรูปในยุคต่างๆ ที่กระจัดกระจายอยู่ตามวัดในเขตเมืองปะโค เวียงคุกอีกจำนวนมาก (5) แหล่งโบราณคดีประเภทศิลาจารึก ซึ่งเป็นจารึกที่เกิดขึ้นในยุคล้านช้างซึ่งมีกระจายอยู่ตามวัดต่างๆ ริมฝั่งแม่น้ำโขงเริ่มมาจากอำเภอศรีเชียงใหม่ อำเภอท่าบ่อ อำเภอเมือง อำเภอโพนพิสัย ซึ่งจากการสำรวจเบื้องต้นพบว่า มีมากกว่า 20 หลักนับอายุตั้งแต่สมัยพระเจ้าโพธิสาลราชกุมารแห่งอาณาจักรล้านช้างเป็นต้นมา (6) แหล่งโบราณคดีประเภทบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ เป็นแหล่งโบราณคดีที่พบจำนวนมากที่เมืองปะโค เวียงคุก และในตัวเมืองหนองคาย โดยบ่อน้ำเหล่านี้มีอายุค่อนข้างยาวนาน และมีความเป็นมาพร้อมกับเมืองและคติความเชื่อของท้องถิ่นเกี่ยวกับพญานาคในตำนานอุรังคธาตุนิทานอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะพบว่าจังหวัดหนองคายนั้นมีแหล่งโบราณคดีอยู่เป็นจำนวนมากก็จริง แต่ก็ปรากฏว่าแหล่งโบราณคดีเหล่านั้นไม่ได้รับความสนใจและไม่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปเลยเนื่องจากว่า ยังขาดการเอาใจใส่จากหน่วยงานของรัฐที่จะเข้าไปกระตุ้นให้สังคมเห็นความสำคัญของแหล่งโบราณคดีชุมชนที่มีอยู่ในจังหวัดหนองคายนั้นมียู่ อีกทั้งประชาชนในชุมชนก็ยังขาดความเข้าใจและรู้ถึงคุณค่าของแหล่งโบราณคดีที่มีอยู่ในพื้นที่หรือในชุมชนของตน ทำให้แหล่งโบราณคดีเหล่านั้นในจังหวัดโดยเฉพาะที่เมืองปะโค เวียงคุก หรือเขตพื้นที่อำเภออื่นๆ นั้นถูกทำลายบ้าง ถูกทอดทิ้งอยู่ไร้ค่าบ้าง และไม่ได้รับการสืบทอดองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องหรือการพัฒนาแหล่งโบราณคดีเหล่านั้นเพื่อให้เห็นแหล่งท่องเที่ยวหรือแหล่งแหล่งโบราณคดีชุมชนที่คนรุ่นเก่าจะส่งต่อให้กับคนรุ่นใหม่ได้ แนวคิดการแบบมีบทบาทและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่การสร้างสรรคและจรรโลงสภาพสังคมให้เล็งเห็นถึงคุณค่า ถ้าโบราณสถานได้รับการออกแบบแผนผังในการบริหารจัดการจะมีอิทธิพลโดยตรงที่จะโน้มน้าวผู้รับข้อมูลให้เกิดความสนใจและการยอมรับในขณะเดียวกันก็ยังแสดงคุณค่าในด้าน อื่นพร้อมกันไปอีกด้วย คือ 1) เป็นสื่อกลางในการสื่อความหมายให้เกิดความเข้าใจตรงกันจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่งได้อย่างชัดเจน 2) สามารถทำหน้าที่เป็นสื่อ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ เกิดการศึกษากับกลุ่มเป้าหมายได้อย่างดี 3) ช่วยให้เกิดความสนใจ และความเชื่อถือแก่ผู้บริโภค 4) ทำให้เกิดการกระตุ้นทางความคิดและการตัดสินใจอย่างรวดเร็วฉับพลัน 5) ทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ ข้อมูลที่ได้จากการออกแบบจะช่วยกระตุ้นให้ ปฏิบัติตามหรือเปลี่ยนพฤติกรรมทางความคิดได้ด้วย (ธานี ภูนพคุณ, 2562)

จากการศึกษามาจะพบว่า มูลเหตุที่ชาวหนองคายและบุคคลทั่วไปไม่สามารถที่จะเข้าถึงแหล่งโบราณคดีของจังหวัดได้นั้นก็มีหลายสาเหตุ โดยสาเหตุหนึ่งที่สำคัญก็คือ การไม่มีแผนที่หรือแผนผังของแหล่งโบราณคดีของจังหวัดหนองคาย เป็นไกด์ไลน์ในการเข้าถึงหรือการแสวงหาจุดที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีที่สำคัญๆ ของจังหวัดหนองคาย เป็นเหตุให้ผู้คนไม่สามารถที่จะเข้าถึงองค์ความรู้, สถานที่, ประวัติศาสตร์ความเป็นมา เป็นต้นของแหล่งโบราณคดีนั้นได้ เป็นเหตุให้ผู้คนไม่มีความรู้ เมื่อไม่มีความรู้ก็ไม่สามารถที่จะเข้าถึงแหล่งโบราณคดีแต่ละแห่งนั้นได้เลย ดังนั้น หากมีการทำแผนผังแหล่งโบราณคดีแต่ละแห่งโดยละเอียดและมีการเชื่อมโยงเส้นทางในการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีแต่ละแห่งได้โดยสะดวกก็จะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ผู้คนหันมา

สนใจและเป็นการสะดวกและง่ายต่อการประชาสัมพันธ์ให้ผู้คนโดยทั่วไปได้ทราบและเข้าถึงแหล่งโบราณคดีแต่ละแห่งนั้นได้ง่ายมากยิ่งขึ้น

จากสภาพปัญหาดังกล่าวคณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการวิจัยในเรื่องนี้และเห็นว่าควรที่จะต้องมีการเร่งการศึกษาและการพัฒนาแผนผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายแต่ละแห่งให้ละเอียดเพื่อจะได้เป็นประโยชน์ต่อการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีได้ง่ายขึ้น โดยประเด็นปัญหาที่คณะผู้วิจัยได้ตั้งไว้ในเรื่องนี้ก็คือ (1) แนวทางการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีควรเป็นอย่างไร (2) จะพัฒนาออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายได้อย่างไร และ (3) จะนำเสนอผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีไปเผยแพร่ในเชิงสาธารณะผ่านสื่อออนไลน์ได้อย่างไร ทั้งนี้ก็เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษาและการเข้าถึงองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีของชุมชนในจังหวัดหนองคายนั้นให้ละเอียดต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี
2. เพื่อพัฒนาการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย
3. เพื่อศึกษาประโยชน์การใช้ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) มาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการวิจัย เน้นการศึกษาวิเคราะห์ทั้งในเชิงพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย มีการจัดกระบวนการวิจัยด้วยการถอดบทเรียนและการบูรณาการข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต และการปฏิบัติการร่วมกันในพื้นที่ศึกษาและกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้โดยใช้กระบวนการตามวงจรเดมมิง (PDCA) เป็นเครื่องมือในการดำเนินงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน โดยมีลำดับการดำเนินการดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อหา เชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) หรือการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) คณะผู้วิจัย ได้ทำการรวบรวมข้อมูลจาก แนวคิดทฤษฎี การทบทวนวรรณกรรม/สารสนเทศ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาในภาคสนามเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยการสังเกต (Observation) การสัมภาษณ์ (Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) และนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามมาจัดกระทำข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล จากนั้นทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้แนวคิดทฤษฎี เอกสารและ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ได้ศึกษามาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยจำแนกตามความมุ่งหมายของการวิจัย และนำเสนอข้อมูลตามความมุ่งหมายของการวิจัยโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ขั้นตอนที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ/กลุ่มประเภทประชากร (Key Informant) การวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้จำแนกประชากรและผู้ให้ข้อมูลดังนี้ ประชากรศึกษาเป็นกลุ่มพระภิกษุสงฆ์หรือผู้นำศาสนา ผู้บริหารภาครัฐ ส่วนท้องถิ่น และ ตัวแทนชุมชน ที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่แหล่งโบราณคดีใน 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองหนองคาย อำเภอโพนพิสัย อำเภอท่าบ่อ โดยใช้วิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่มีความรู้ที่จะสามารถให้ข้อมูลที่สำคัญ โดยกำหนดเกณฑ์ คือ เป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในประเด็นที่ศึกษา และเป็นผู้ที่ยินดีจะให้ข้อมูลเชิงลึกถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามบริบทของพื้นที่ กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ดังนี้ 1) กลุ่มพระสงฆ์หรือผู้นำทางศาสนาจำนวน 10 รูป 2) กลุ่มผู้นำชุมชน จำนวน 10 คน 3) กลุ่มตัวแทนชุมชน/ปราชญ์ชาวบ้านนักวิชาการจำนวน 10 คน 4) กลุ่มนิสิตนักศึกษาและกลุ่มคนที่ร่วมกิจกรรม หมู่บ้านรวม 20 คน รวม 50 รูป/คน

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย 1) แบบสำรวจ ใช้ในการสำรวจพื้นที่ในการกำหนดพื้นที่การวิจัย เพื่อกำหนดพื้นที่ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการสำรวจข้อมูลก่อนทำการวิจัย และข้อมูลเบื้องต้นในการเข้าถึงพื้นที่การวิจัย 2) แบบสังเกต (Observation) ใช้ในการสังเกตสภาพทั่วไปของชุมชน พื้นที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี ชุมชนแวดล้อมและนโยบายของหน่วยงานปกครองของท้องถิ่น ซึ่งการเก็บข้อมูลจะประกอบด้วย การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non- Participant Observation) 3) แบบสัมภาษณ์ (Interview Guide) ใช้สัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบผังโบราณคดีและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ผู้นำชุมชน หรือประชาชนชาวชุมชนนั้นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีนั้นๆ ซึ่งการดำเนินการสัมภาษณ์จะใช้รูปแบบการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interviews) และแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured Interviews) เป็นแบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากกรอบแนวคิดและตามความมุ่งหมายของการวิจัย 4) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ใช้กับกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งมีการจัดสนทนาเป็นกลุ่ม ตั้งแต่ 8-10 คน มีการกำหนดเนื้อหาในการสนทนา และสนทนากลุ่มอย่างไม่เป็นทางการเพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายรวมถึงผู้มีส่วนได้เสียหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดีเพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและสภาพในอดีตที่ส่งผลกระทบต่อปัญหาการเปลี่ยนแปลงของแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

ขั้นตอนที่ 5 การรวบรวมข้อมูล/การตรวจสอบข้อมูล ในการวิจัยเรื่องการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

(1) การสำรวจ เป็นการสำรวจพื้นที่ก่อนการลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการกำหนดพื้นที่เพื่อให้การเก็บข้อมูลในขั้นต่อไปได้ข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นจริง

(2) การสังเกต (Observation) ประกอบด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Participant And Non Participant Observation) ดังนี้ (2.1) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ผู้วิจัยได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรม พร้อมกับสังเกต ซักถามข้อมูลที่ยังสงสัยและจดบันทึกอย่างเป็นระบบ (2.2) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ผู้วิจัยจะทำการสังเกตสภาพทั่วไปของชุมชนและสิ่งแวดล้อม แหล่งโบราณคดีในชุมชนเพื่อนำไปสู่การออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายอย่างจริงจัง

(3) การสัมภาษณ์ (Interview Guide) ประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interviews) และแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured Interviews) ดังนี้ (3.1) การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interviews) เป็นการสัมภาษณ์ตามแนวทางประเด็นคำถามที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ข้อมูลอย่างกว้างๆ และสามารถที่จะสัมภาษณ์เจาะลึกได้ทันที เพื่อหาคำตอบตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย (3.2) การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (No Structured Interviews) เป็นการสัมภาษณ์ตามแนวทางประเด็นคำถามที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ข้อมูลอย่างกว้างๆ และสามารถที่จะสัมภาษณ์เจาะลึกได้ทันที และมีแนวคำถามที่สามารถสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกได้ ไม่ได้เป็นคำถามที่ตายตัว (3.3) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) การเก็บข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่ม ในแต่ละกลุ่มจัดผู้เข้าร่วมสนทนา 8-10 คน เพื่อให้ได้การสนทนาตามแนวของวัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อให้ได้ผลตอบประเด็นคำตอบเกี่ยวกับการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล จากการศึกษาทั้งในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลเชิงประจักษ์ จากการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย เป็นกระบวนการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์ที่ได้จากการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้จากการศึกษาในเชิงเอกสาร และภาคสนามจากการ สัมภาษณ์ กลุ่มเป้าหมาย 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองหนองคาย อำเภอโพนพิสัย อำเภอท่าบ่อ สนทนากลุ่มในแต่ละชุมชน จัดเวทีแสดงความคิดเห็นทั้ง 3 อำเภอ ชุมชน แล้วนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นสำคัญ แล้วดำเนินการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีโดยใช้หลักทฤษฎีที่เกี่ยวข้องนำไปสู่การสร้างความรู้เข้าใจผ่านข้อเท็จจริงที่ถูกต้องให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน และสรุปผลการวิจัยข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า แนวคิดเกี่ยวกับการออกแบบผัง หรือการออกแบบโดยทั่วไปนั้นเป็นแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบผัง หรือการจัดการเกี่ยวกับการวางผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีที่มีอยู่นั้นตามที่แหล่งโบราณคตินั้นมีอยู่ไม่ได้เข้าไปทำการเปลี่ยนแปลงหรือทำให้เกิดกับแหล่งโบราณคดีแห่งนั้นเลย สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับการออกแบบผังหรือผังบริเวณนั้นเป็นเรื่องของการออกแบบผังของสิ่งก่อสร้างหรือสถานที่หรือวัตถุประสงค์ที่ตั้งของวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย หรือเป็นการออกแบบผังบริเวณเพื่อ

ชี้ให้เห็นถึงแผนผังการจัดวางสิ่งของหรือตัวอาคารของพื้นที่แต่ละแห่งเพื่อให้เห็นว่าพื้นที่ตรงนั้นประกอบไปด้วยอะไรบ้าง โดยหลักของการออกแบบผังหรือผังบริเวณนั้นจะต้องใช้สัญลักษณ์ประกอบหรือเป็นสัญลักษณ์แทนสิ่งของหรือสิ่งก่อสร้างภายในพื้นที่นั้นๆ

นอกจากนั้นในส่วนของการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีหรือโบราณสถานหรือวัดนั้นถือว่าเป็นแนวคิดของการออกแบบเพื่อจัดวางสิ่งของหรือพื้นที่ของวัดทั้งที่เป็นตัวอาคารหรือสิ่งก่อสร้างอื่นของวัด โดยการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีนั้นจะมุ่งเพื่อให้เห็นถึงรายละเอียดของแหล่งโบราณคดีนั้นๆ และเพื่อให้เกิดความสะดวกในการทำความเข้าใจหรือการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีนั้นได้ง่าย คำว่าผังหรือหลักการเขียนผังนั้นเบื้องต้นจะต้องเข้าใจว่าผังนั้นมีอยู่ 2 ประเภท คือ

1. ผังบริเวณ (Layout Plan) หมายถึงภาพ 2 มิติ ที่แสดงรายละเอียดในทางราบเกี่ยวกับตำแหน่งอาคารลงบนพื้นที่ก่อสร้าง บนแผนที่ในโฉนดที่ดินที่เขียนขยาย ให้รายละเอียดเกี่ยวกับระยะห่างจากแนวเขตถนน แนวเขตข้างเคียงโดยรอบ เครื่องหมายทิศเหนือ ตำแหน่งของบ่อบำบัดน้ำเสีย ทางเข้าออก การระบายน้ำทิ้ง บ่อพัก บ่อดักไขมัน และอื่นๆ ที่กฎหมายควบคุมอาคารกำหนด

2. ผังที่ตั้ง (Site Plan) หรือแผนที่สังเขป หมายถึงภาพ 2 มิติ ที่แสดงรายละเอียดในทางราบเกี่ยวกับที่ตั้งของที่ดิน เพื่อแสดงให้เห็นทราบว่าตั้งอยู่ที่ตำแหน่งใด ห่างจากถนนหลัก ถนนรองเท่าไร และมีสภาพแวดล้อมโดยรอบเป็นอะไรบ้าง หรือตั้งอยู่ใกล้กับอะไรที่สังเกตเห็นได้ง่าย มีจุดประสงค์เพื่อต้องการแจ้งให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้รับทราบ ไม่เกี่ยวข้องกับรายละเอียดตัวอาคารแต่อย่างใด ดังนั้นการเขียนแผนที่ที่ตั้ง จึงไม่ต้องมีมาตราส่วนกำกับ ให้เขียนระยะตัวเลขโดยประมาณขนาดของรูปแบบตามความเหมาะสม ซึ่งการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีนั้นก็ต้องอาศัยกรอบการออกแบบผังทั้งสองประเภทนี้เป็นหลัก

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่าภายหลังจากที่คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายแล้วจากนั้นก็ได้มีการประชุมแลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างนักวิจัยภายในจากนั้นก็ดำเนินการออกแบบผังโดยเป็นการออกแบบผังในลักษณะทั้งที่เป็นผังบริเวณและผังที่ตั้ง โดยพิจารณาหลักการออกแบบผ่านการพิจารณาจากภาพถ่ายทางอากาศก่อนจากนั้นก็ดำเนินการออกแบบผังในแต่ละพื้นที่ของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย ใน 3 อำเภอ ได้แก่ (1) อำเภอเมือง (2) อำเภอท่าบ่อ (3) อำเภอโพนพิสัย โดยพบว่าตอนที่ลงพื้นที่สำรวจนั้นจะมีการลงพื้นที่สำรวจจำนวนมากถึง 26 วัด แต่การนำมาออกแบบผังนี้ทั้ง 3 อำเภอจะใช้เพียง 20 วัดดังต่อไปนี้ (1) วัดพระธาตุเมืองลาหนอง (2) วัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย (3) วัดพระธาตุบังพวน (4) วัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัว (5) วัดยอดแก้ว (6) วัดสารสุวรรณ (7) วัดเทพพลประดิษฐาราม (8) วัดป่าโรงบ่มข้างไร่ยาสูบ หรือพระธาตุปู่มั่ง เวียงคุก (9) ผังพระธาตุยาพ่อแก้ว (10) เจดีย์ร้างข้างทาง (ยายคำ) (11) วัดชุมช้าง (วัดร้าง) (12) แหล่งโบราณคดีบ้านโคกคอน (13) วัดกัศสปมธุโรรม (โพนหนองกก) (14) วัดศิลาเลข (15) วัดจันทาราม(ร้าง) (16) วัดมณีโคตร (18) วัดแดนเมือง (17) วัดคงกระพันชาตรี (19) วัดหลวงพิสัยเจดियาราม (20) วัดผดุงสุข หรือวัดถินดุง โดยผังของแต่ละวัดนั้นเป็นผังแบบผังบริเวณและผังที่ตั้งเป็นหลัก

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า สำหรับการใช้ผังในการเข้าไปศึกษานั้นย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ในการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีอยู่หลายประการ คือ

1. ประโยชน์ในด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เนื่องจากเดิมทีพื้นที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายหลายอำเภอนั้นไม่มีคนให้ความสนใจใดๆ ที่เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวซึ่งสามารถนำไปจัดการท่องเที่ยวได้ในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้แต่ก็ยังไม่มีการดำเนินการใดๆ จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเลย เป็นเหตุให้แหล่งโบราณคดีหลายแหล่งถูกละเลย ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงได้ทำการจัดการดลองนำเอาผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายไปใช้กับประชาชนในพื้นที่ของชุมชนเวียงคุกเพื่อสืบค้นหรือแสวงหาที่ตั้งหรือจุดที่ควรไปสำรวจหรือศึกษาก็พบว่าผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีประเภทวัดนั้นก็จะทำให้เกิดเป็นประโยชน์ในการศึกษาแหล่งโบราณคดีได้ คือ 1) ทำให้รู้จุดที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในชุมชน คือ สามารถใช้เป็นแผนที่ในการค้นหาวัดหรือแหล่งโบราณคดีที่ตนเองต้องการได้ 2) ทำให้ทราบประวัติความเป็นมา เมื่อใช้ผังในการค้นหาแล้วสิ่งที่จะเกิดขึ้นตามมาก็เป็นแรงกระตุ้นให้ผู้ใช้เกิดความอยากรู้อยากเห็นและปรารถนาจะศึกษาค้นคว้าถึงข้อมูลประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณคดีที่ตนสนใจได้ 3) เอื้อประโยชน์ต่อนักท่องเที่ยวและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดมากขึ้น กล่าวคือ แพนผัง หรือผังวัดหรือผังแหล่งโบราณคดีนั้นสามารถที่จะนำมาเป็นอุปกรณ์ในการเดินทางท่องเที่ยว ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายได้

2. ประโยชน์การใช้ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในด้านการอนุรักษ์ กล่าวคือ ผังแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นสามารถที่จะนำไปสู่การทำความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณคดีที่ตนเองต้องการศึกษาแล้วย่อมกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ โดยประโยชน์ของผังในด้านการอนุรักษ์นั้นก็สามารถที่จะพิจารณาได้ดังต่อไปนี้ (1) ด้านการปลูกจิตสำนึกในเรื่องของคุณค่า (2) ด้านการรักษาและคุ้มครอง (3) ด้านการบูรณปฏิสังขรณ์ (4) ด้านการใช้ประโยชน์ในเชิงอนุรักษ์

3. ประโยชน์การใช้ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในด้านสังคม กล่าวคือ เมื่อพิจารณาผังโดยภาพรวมก็สามารถที่จะมองเห็นแต่ละพื้นที่ว่าสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายในแต่ละจุดนั้นอยู่ที่ไหนบ้าง และแต่ละจุดได้ระบุถึงเรื่องใดมีความสำคัญในแง่ไหนบ้าง เช่นบางจุดเป็นเขตพื้นที่เมืองเก่า เช่น เมืองประโคน-เวียงคุก ซึ่งเป็นเมืองเก่า เมืองโบราณ หรือเขตเมืองโคกคอนซึ่งถือว่าเป็นเขตของเมืองในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งเมื่อคนหรือชุมชนพิจารณาในภาพรวมก็จะมองเห็นว่าหากไปจุดนี้จะได้รู้และเข้าใจในเรื่องของเมืองประวัติศาสตร์ แต่หากไปอีกที่หนึ่งก็จะทำให้เข้าใจในเรื่องของเมืองสมัยประวัติศาสตร์ หรือไม่ว่าจะเป็นโซนเมืองหนองคาย ตัวเมืองหนองคายจะถือว่าเป็นเขตเมืองใหม่ เป็นต้น ซึ่งผังจะช่วยให้เราเข้าใจในเรื่องของภาพรวมที่เป็นองค์ความรู้ของเมืองได้

อภิปรายผลการวิจัย

1. การออกแบบนั้นถือว่าเป็นการใช้จินตนาการในการสร้างงานเพื่อให้เห็นภาพรวมของพื้นที่ และที่ตั้งของวัตถุสิ่งของภายในสถานที่หรือพื้นที่นั้นๆ ว่าการจัดวางตำแหน่งของพื้นที่และวัตถุในแต่ละพื้นที่นั้นจะได้อย่างไร โดยกรอบของการออกแบบผังนั้น จะต้องมีการวางจุดหรือการใช้สัญลักษณ์แสดงให้เห็นถึงหรือแทนความหมายของสิ่งของหรือเขตพื้นที่ของสถานที่นั้น โดยสัญลักษณ์จะต้องเป็นเรื่องที่สามารถสื่อความหมายได้ง่าย ในแง่ของการออกแบบผังบริเวณหรือผังสถานที่นั้นโดยมากจะมุ่งให้ผู้ใช้ง่ายเห็นหรือทำความเข้าใจเกี่ยวกับจุดหรือที่ตั้งของสถานที่หรือตัวอาคารที่ปรากฏในพื้นที่หรือบริเวณนั้นได้อย่างชัดเจน สะดวกและรวดเร็ว สอดคล้องกับอนุกุล ศิริพันธ์ที่ได้ศึกษาการจัดการโบราณสถานและสิ่งแวดล้อมโดยรัฐและชุมชนกรณีศึกษาคูเมืองและกำแพงเมืองในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง จากการศึกษาคูเมืองและกำแพงเมืองในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านปงสนุก ซึ่งตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมือง จังหวัดลำปาง เมื่อมีการพัฒนาด้านต่าง ๆ จากภาครัฐ การขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน ความต้องการที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกิน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านความเป็นอยู่ ความต้องการที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกิน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านความเป็นอยู่ จากการเป็นชุมชนท้องถิ่นกลายเป็นชุมชนเมือง พื้นที่โบราณสถานถูกรุกล้ำและขาดการดูแล เนื่องจากประชาชนในพื้นที่ไม่มีความรู้เกี่ยวกับประวัติและที่มาของชุมชน ขาดจิตสำนึกในเรื่องความเป็นชุมชนโบราณ ไม่มีส่วนร่วมในการดูแลรักษา คาดหมายให้หน่วยงานของรัฐจัดการ แต่หน่วยงานของรัฐก็ขาดแคลนบุคลากรและงบประมาณซึ่งการขาดผู้รับผิดชอบที่มีความรู้ และตั้งใจในการดูแลรักษาเป็นเหตุให้โบราณสถานและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม (อนุกุล ศิริพันธ์, 2543) สอดคล้องกับวิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรืองที่ได้เสนอแนวคิดไว้ในการอนุรักษ์และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมว่า แนวคิดในการจัดการแหล่งโบราณคดี คือ การกำหนดพื้นที่การจัดการในบริเวณของแหล่งโบราณคดี โดยมีการดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อรักษาสภาพทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมรอบๆ โบราณสถานนั้นไว้ให้อยู่ในสภาพที่ดี สงวนรักษาองค์ประกอบดั้งเดิมทั้งหมดของโบราณสถานนั้นไว้ และรวมถึงรักษาข้อมูลและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ให้อยู่ต่อไปในอนาคต โดยใช้ทั้งเทคนิคและการจัดการเข้ามาช่วยอย่างเหมาะสม จากการบริหารจัดการทางการเงิน มีการจัดสรรงบประมาณที่เพียงพอ จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อการอนุรักษ์และการจัดการการบริหารจัดการทางการศึกษาโดยการจัดการความรู้ที่เกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดี ให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้ตระหนักถึงคุณค่าของแหล่งโบราณคดีเพื่อการคุ้มครองที่ถูกต้องและเหมาะสม และจัดการให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญสำหรับเยาวชนและผู้สนใจ และการบริหารจัดการทางการตลาด ให้มีแผนการตลาดเพื่อสนับสนุนให้แหล่งโบราณคดี เป็นแหล่งสร้างรายได้ตามนโยบายของรัฐและตามความต้องการของชุมชนในท้องถิ่น โดยใช้ทรัพยากรของแหล่งโบราณคดี ไม่ว่าจะเป็นโบราณสถาน ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิตชุมชน เป็นองค์ประกอบสนับสนุนกิจกรรมทางเศรษฐกิจในพื้นที่แหล่งโบราณคดี (วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, 2552) และยังสอดคล้องกับณัฐ ลิ้มทอง ที่ได้ศึกษาการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมชุมชนกรณีศึกษาเมืองโบราณเวียงท่ากาน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมชุมชน ได้แก่ ความผูกพันของประชาชน ความตระหนัก ความเข้มแข็ง การพึ่งพาตนเอง

และมีสิทธิในการดูแลสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมชุมชน และดำเนินอย่างต่อเนื่อง โดยมีมาตรการส่งเสริมการจัดการดังกล่าว ได้แก่ การสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน การสร้างมาตรการการพึ่งพาตัวเอง และการส่งเสริมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรให้เป็นไปอย่างเหมาะสมและเป็นธรรม (ณัฐ ลิ้มทอง, 2546)

2. การออกแบบผังแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย โดยได้เลือกมาจากวัดใน 3 อำเภอ คือ อำเภอเมืองหนองคาย อำเภอโพนพิสัย และอำเภอบ้านดุง มี 20 วัด โดยเมื่อออกแบบผังเสร็จแล้วก็ได้นำไปทดลองใช้ ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์กับชุมชนสังคมในหลายๆด้าน เช่น ด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัด ด้านการอนุรักษ์ และด้านสังคม โดยเฉพาะเรื่องการปลูกจิตสำนึกในการรักบ้านเกิดนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่ชุมชนให้ความสำคัญมาก อนึ่ง จากการทดลองใช้ผังแหล่งโบราณคดีนั้นได้ก่อให้เกิดประโยชน์ที่ลึกซึ้งก็คือ ก่อให้เกิดประโยชน์ในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเนื่องจากชุมชนนั้นมีทรัพยากรทางวัฒนธรรมอยู่แล้ว ดังนั้นการใช้ผังประกอบการท่องเที่ยวจึงก่อให้เกิดประโยชน์มาก นอกจากนั้น ในประเด็นเรื่องของการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีก็ยังมีแนวคิดเกี่ยวข้องกับการออกแบบผังแหล่งโบราณคดี หรือการออกแบบผังวัด ซึ่งการออกแบบวัดนั้นจะต้องคำนึงถึงการวางผังบริเวณภายในวัด ซึ่งเป็นการกำหนดตำแหน่งที่ตั้งของอาคาร สิ่งปลูกสร้างให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยสำคัญ เช่น ปัจจัยทางธรรมชาติ ปัจจัยด้านสุนทรียภาพ ปัจจัยด้านวัฒนธรรม และปัจจัยการใช้สอยที่ดินหรือการใช้ประโยชน์ของอาคาร โดยทั่วไปนิยมแบ่งเขตพื้นที่ภายในวัดออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ๆ คือ 1) เขตพุทธาวาส 2) เขตสังฆาวาส และ 3) เขตธรณีสงฆ์ ในการดำเนินการออกแบบโบราณสถานหรือแหล่งโบราณคดีก็เช่นเดียวกันจะต้องคำนึงถึงกรอบในการพิจารณาผังของวัดเป็นหลัก เพราะแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายโดยมากนั้นก็เป็นวัด ดังนั้นแผนที่และผังแหล่งท่องเที่ยวหรือผังสถานที่ท่องเที่ยวจึงมีผลต่อการเดินทางมาท่องเที่ยวในพื้นที่ได้ โดยรวมโบราณคดีที่ในวัด ควรเป็นสถานที่ที่น่ารื่นรมย์ เป็นสถานที่ที่สงบ สดชื่นเหมาะสมที่จะเป็นอาณานิคมที่อยู่ของสมณะผู้ต้องการศึกษาปฏิบัติ ส่วนใจมุ่งของการเป็นที่อาศัยของบุคคล วัด หมายถึง สถานที่พำนักพักพิงและทำกิจของสงฆ์ของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา รวมถึงเป็นที่ทำบุญของชาวพุทธเนื่องในโอกาสสำคัญต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ที่ให้หลักการแนวคิดคำว่า วัด ที่หมายถึง อาราม อาวาส และวิหารไว้ว่า อาราม คือ ความยินดี, ความรื่นรมย์, ความเพลิดเพลิน, ที่สำราญ, สวน, เป็นที่รื่นรมย์ อาวาส คือ วัด, ผู้ครอบครอง, ที่อยู่โดยปรกติหมายถึงที่อยู่ของพระสงฆ์ เช่น ขรรวาส (ขร+อาวาส) ผู้ครอบครองเรือนหรือผู้อยู่ครองเรือน วิหาร คือ วัด ที่อยู่ของพระสงฆ์ ที่ประดิษฐานพระพุทธรูป คู่กับโบสถ์ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2543)

3. ประโยชน์ที่เกิดจากการใช้ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นสามารถที่จะพิจารณาได้จากการดำเนินการวิจัยเกี่ยวกับการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีประเภทวัดจำนวน 20 วัด โดยที่คณะผู้วิจัยได้ทำการนำเอาผังแหล่งโบราณคดีไปทดลองใช้กับนักท่องเที่ยวและชุมชนแล้วก็จะพบว่าผังแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นมีประโยชน์ดังต่อไปนี้ คือ (1) ประโยชน์ของการใช้ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในแง่ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ ผู้ใช้ผังแหล่งโบราณคดีสามารถที่จะ (1) ทำให้รู้จุดที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในชุมชน (2) ทำให้ทราบประวัติความเป็นมา (3) เอื้อประโยชน์ต่อนักท่องเที่ยวและการ

ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดมากขึ้น (2) ประโยชน์ในเชิงการอนุรักษ์ และ (3) ประโยชน์ในเชิงสังคม เป็นต้น สอดคล้องกับการวิจัยของสมเกียรติ ชัยพิบูลย์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กรณีศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร พบว่า การที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้ประสบผลสำเร็จได้สิ่งหนึ่งที่ขาดไม่ได้ก็คือ ความรู้และการเข้าถึงความรู้ของนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะนักท่องเที่ยวจะต้องมีก็คือคู่มือการท่องเที่ยวและแผนผังสถานที่ท่องเที่ยว ซึ่งหากนักท่องเที่ยวมีอุปกรณ์หรือเครื่องมือดังกล่าวแล้วย่อมจะสามารถเดินทางมาท่องเที่ยวได้ง่ายและมากขึ้น (สมเกียรติ ชัยพิบูลย์, 2551) และ สอดคล้องกับกรมศิลปกร ที่ได้เสนอหลักการในคู่มือถวายเป็นความรู้แด่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมไว้ว่า การยืนหยัดในเรื่องของการอนุรักษ์ คือการใช้และจัดการทรัพยากรทั้งที่เป็นธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้นอย่างฉลาด ตลอดจนมีการวางแผนอย่างรอบคอบสำหรับทรัพยากรเหล่านั้น เพื่อบรรลุความต้องการในอนาคตและให้หมายรวมถึงทั้งป้องกัน การดูแล การรักษา เพื่อให้คงคุณค่าไว้ การสงวน และการปฏิสังขรณ์ และการบูรณะด้วยหรืออีกความหมายหนึ่งก็คือ การสงวน (Preservation) หมายถึง การดูแลรักษาไว้ตามสภาพเดิมเท่าที่เป็นอยู่และป้องกันไม่ให้เสียหายต่อไป หรือการรักษาความสำคัญและหลักฐาน ในการเป็นเครื่องชี้ให้เห็นวิวัฒนาการ ความรุ่งโรจน์ของศิลปวัฒนธรรมไว้ โดยปรับสภาพให้เข้ากับสภาพสังคมและเศรษฐกิจเพื่อให้ประชาชนในสังคมสามารถ (กรมศิลปกร, 2544) สอดคล้องกับศิริวรรณ ทาปัญญาที่ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโบราณสถาน กรณีการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีถิ่นพำนักใกล้แหล่งโบราณสถาน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่ามีความเข้าใจที่ดีต่อการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานโดยให้ความเห็นว่าแหล่งโบราณสถานแต่ละแห่งเป็นสถานที่ควรแก่การรักษาไว้ให้เป็นมรดกแผ่นดิน ช่วยให้คนในชุมชนมีความภูมิใจในประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของตน เป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่นของจังหวัด เป็นสิ่งสำคัญในการดึงดูดนักท่องเที่ยว และเห็นว่าการขยายตัวทางเศรษฐกิจ และสังคมทำให้สิ่งแวดล้อมโบราณสถานมีส่วนถูกทำลาย สภาพสิ่งแวดล้อมโบราณสถานในปัจจุบันไม่เป็นระเบียบ เพราะประชาชนให้ความร่วมมือน้อยและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณสถานในท้องถิ่นของตน ประชากรที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมแตกต่างกัน มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโบราณสถานไม่แตกต่างกัน โดยประชากรที่ไม่รายได้ กรรมสิทธิ์ในที่ดิน ตำแหน่งทางสังคมต่างกัน มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโบราณสถานไม่แตกต่างกัน ประชากรที่ได้รับข้อมูลข่าวสารและได้รับการอบรมแตกต่างกันมีส่วนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโบราณสถานไม่แตกต่างกัน โดยประชากรที่ได้รับข้อมูลข่าวสาร และได้รับการอบรมมากกว่าจะมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโบราณสถานมากกว่าประชากรที่มีถิ่นพำนักใกล้แหล่งโบราณสถานร้าง และประชากรที่มีถิ่นพำนักใกล้แหล่งโบราณสถานที่ไม่ร้าง มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโบราณสถานไม่แตกต่างกัน (ศิริวรรณ ทาปัญญา, 2539) และสอดคล้องกับเรื่องแสง ทองสุขแสงเจริญ ที่ได้ศึกษาการรับรู้ปัญหาและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานของประชาชนในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา พบว่า มีการรับรู้ปัญหามีสาเหตุมาจากมนุษย์ โดยเฉพาะการลักลอบขุดค้น โบราณสถานร้างไม่มีผู้ดูแล การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานของประชาชนมีน้อยมากในทุกรูปแบบ และขั้นตอน ส่วนใหญ่มีเพียง

พบปะพูดคุยกันในหมู่บ้านกับญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน เนื่องจากไม่มีการมอบอำนาจในการแก้ไขปัญหาแหล่งโบราณสถานให้กับคนท้องถิ่นได้จัดการศึกษา (เรืองแสง ทองสุขแสงเจริญ, 2542)

องค์ความรู้ใหม่

การออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย ผู้วิจัยได้มุมมองสะท้อนในเชิงวิชาการเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติ การออกแบบผังต้องสนองความต้องการทางด้านประโยชน์ใช้สอยและความงามควบคู่กันไป อันเป็นปัจจัยสำคัญที่พัฒนาคุณภาพชีวิต เพื่อการดำรงอยู่ของโบราณสถานในที่นั้นด้วย กล่าวคือ

1. การออกแบบต้องสนองความสะอาดสวยงามด้านพฤติกรรม การปรับปรุงพัฒนาเครื่องมือเครื่องใช้ให้ง่ายต่อกิจกรรม การเดิน การนั่ง การยืน เหมาะในการดำรงชีวิต ทำให้ชีวิตสะดวกสบายยิ่งขึ้น สอดคล้องกับสรีระทางด้านร่างกายของมนุษย์ทุกคนแก่ เด็ก หรือคนพิการ

2. การออกแบบต้องส่งเสริมวิถีชีวิต สอดรับกับวัฒนธรรมชุมชน โครงสร้างทางสังคมค่านิยม ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ศาสนา เพื่อให้รู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ไม่แปลกแยกขัดหูขัดตา และขัดใจความรู้สึก

3. การออกแบบต้องสะท้อนรูปทรงศิลปะ นวัตกรรม นวัตกรรมนำถ่ายรูป มีประโยชน์ต่อการใช้สอย ไม่เล็กไม่ใหญ่เกินไป ประเภทวัสดุอุปกรณ์คงทนต่อการใช้งาน คุ่มค่า คุ่มราคา ผสมผสาน เรื่องประโยชน์ใช้สอย กับ ความงาม ให้เข้าด้วยกัน ภายใต้บริบทของสภาพที่ตั้ง ผู้ใช้ ตลอดถึงกิจกรรม เพื่อทำให้เกิดบรรยากาศน่าอยู่ น่าใช้งาน มีประสิทธิภาพ ประหยัด ปลอดภัย เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งในปัจจุบันและอนาคต

นอกจากนี้การออกแบบควรมีแผนการดำเนินการ ระยะต้น ระยะกลาง ระยะยาว ไม่ควรทำแล้วทิ้ง ควรทำให้เกิดความยั่งยืน ควรมีการวางแผนและบริหารจัดการ เป็นระบบ มีทิศทาง ทั้งการก่อสร้างอาคาร การวางระบบสาธารณูปโภค และการออกแบบปรับปรุงภูมิทัศน์ให้อยู่ในตำแหน่งและมีรูปแบบที่เหมาะสมนำไปสู่การจัดทำแผนการพัฒนา มีการพัฒนาสภาพกายภาพในด้านต่างๆ เช่น การจัดแบ่งเขตการใช้ที่ดิน การจัดวางอาคารและสิ่งก่อสร้าง ระบบการเดินสัญจร พื้นที่เปิดโล่ง พื้นที่สีเขียว ระบบสาธารณูปโภค เป็นต้นการแบ่งระยะการพัฒนาโดยแบ่งเป็นช่วงเวลา การบริหารจัดการ จัดเตรียมพื้นที่ บุคลากร และงบประมาณได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนการดูแลรักษาและซ่อมบำรุง แต่ทั้งนี้ ต้องรักษาสภาพธรรมชาติเดิม พยายามรกร้างหรือเปลี่ยนแปลงให้น้อยที่สุด และตอบสนองต่อการเข้าไปใช้สอยพื้นที่ มีความงาม กลมกลืนกับสภาพธรรมชาติเดิม รักษาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร โดยรวมก็คือ พัฒนาให้เป็นที่พักอาศัย ความสมถะ สงบ ร่มรื่นกลมกลืนกับประวัติศาสตร์ มีสุนทรียภาพ สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน ทั้งรูปแบบและพฤติกรรมการใช้งาน

สรุป

สำหรับการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นพบว่าจังหวัดหนองคายเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่อดีตอันจะพบได้จากการพบหลักฐานคือมีแหล่งโบราณคดีปรากฏอยู่จำนวนมาก และแหล่งโบราณคดีเหล่านั้นเป็นหลักฐานของการมีมนุษย์มาอาศัยอยู่ในพื้นที่ของจังหวัดหนองคายมาโดยตลอดและต่อเนื่องจากยุคก่อนประวัติศาสตร์มาจนถึงยุคปัจจุบันพื้นที่จังหวัดหนองคายไม่เคยว่างเว้นจากการมีผู้อาศัยและผู้คนเหล่านั้นก็ได้สร้างสรรค์อารยวัตถุและศาสนสถานขึ้นตามความเชื่อของตน ดังที่ปรากฏในรูปแบบของวัด พระธาตุเจดีย์หรือศาสนสถานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาที่ตนนับถือ โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา ซึ่งผลจากการที่มีผู้คนมาอาศัยอยู่นั้นก็เป็นผลทำให้มีระบบการเมืองการปกครองและมีการต่อสู้กันระหว่างเมืองต่างๆ ทำให้เกิดการทำลายศาสนสถานและบ้านเมืองลงเป็นเหตุทำให้เกิดเชื้อสายของความเจริญรุ่งเรืองในรูปแบบของแหล่งโบราณคดีหรือโบราณสถานที่ปรากฏอยู่ในทุกวันนี้

แต่อย่างไรก็ตามจะพบว่าแหล่งโบราณคดีของจังหวัดหนองคายนั้นไม่ได้รับความสนใจจากหน่วยงานของรัฐหรือแม้แต่นักท่องเที่ยวในการเข้าสู่พื้นที่การท่องเที่ยว หรือในเรื่องของการสร้างความสนใจในแหล่งโบราณคดีของชุมชนก็ยังอยู่ในระดับต่ำโดยปัญหาที่พบว่าทำไมผู้คนในชุมชนจึงมีความสนใจในแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายโดยเฉพาะในชุมชนใกล้บ้านตนเองนั้น คำตอบก็คือเพราะนักท่องเที่ยวหรือหน่วยราชการ ขาดความรู้ความเข้าใจในประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ของจังหวัด ขาดอุปกรณ์หรือแผนผังในการดำเนินการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีเหล่านั้น ดังนั้น ผู้คนจึงได้ให้ความสนใจน้อย เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวนี้คณะผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายจำนวน 20 วัดแล้วนำไปทดลองใช้ก็ปรากฏว่าผู้คนเกิดความรู้ความเข้าใจในประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณคดีในชุมชนเป็นอย่างมาก และเป็นผอึกประการหนึ่งก็คือนักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้ง่ายมากขึ้น

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

แหล่งโบราณคดีของจังหวัดหนองคาย นักท่องเที่ยวหรือหน่วยราชการ ขาดความรู้ความเข้าใจในประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ของจังหวัด ขาดอุปกรณ์หรือแผนผังในการดำเนินการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีเหล่านั้น ดังนั้น ผู้คนจึงได้ให้ความสนใจน้อย ดังนั้น ควรได้รับการบริหารจัดการพื้นที่ โดยหน่วยงานของรัฐต้องจัดสรรงบประมาณ และสร้างมูลค่าด้านการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ อีกทั้งการท่องเที่ยวหรือหน่วยงานด้านสถานศึกษา ควรสร้างค่านิยมการอนุรักษ์ และวัฒนธรรมการท่องเที่ยวถูกต้อง ไม่ท่องเที่ยวเชิงทำลาย อีกทั้งชุมชนต้องมีส่วนร่วมในฐานะความรู้สึกเป็นเจ้าของ คือสามารถสร้างรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยว ส่งเสริมการค้าขายสินค้าในชุมชน และการบริการต้อนรับนักท่องเที่ยวต่างๆ ก็จะทำให้โบราณสถานเป็นสิ่งที่มีชีวิตและจำเป็นต้องได้เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชุมชน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากการวิจัยเรื่อง “การออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย” พบว่ามีหลายประเด็นที่เป็นประเด็นที่น่าสนใจแต่ผู้วิจัยยังไม่ได้ศึกษา ดังนั้นเพื่อให้มีการดำเนินการวิจัยให้เกิดองค์ความรู้อย่างสมบูรณ์ผู้ที่สนใจสามารถที่จะนำเอาข้อมูลพื้นฐานในการดำเนินการวิจัยของผู้วิจัยไปทำการวิจัยในประเด็นต่างๆ ที่ยังเหลืออยู่ได้อีกในหลากหลายมุมมอง ดังต่อไปนี้

1. ควรวิจัยในประเด็นเรื่อง “การศึกษาแนวทางในการผลิตผังแหล่งโบราณคดีเพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์” ทั้งนี้ก็เพื่อให้เห็นถึงมุมมองเกี่ยวกับการนำเอาผังแหล่งโบราณคดีไปใช้ในธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยเน้นการใช้แผนผังหรือผังแหล่งโบราณคดีเป็นไกด์นำทางไปสู่การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้ง่าย

2. ควรวิจัยในประเด็น “การจัดการความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาผังแหล่งโบราณคดีเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยววัฒนธรรมในจังหวัดหนองคาย” เพราะเมื่อศึกษาอย่างถี่ถ้วนแล้วจะพบว่า แหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายยังไม่ได้มีการส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างเต็มที่ จึงมีการส่งเสริมเฉพาะส่วนของแหล่งโบราณคดีบางพื้นที่หรือบางแห่งเท่านั้นทำให้ไม่สามารถที่จะเข้าถึงองค์ความรู้ทั้งหมดของแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายได้ ดังนั้นผังแหล่งโบราณคดีจึงถือว่าเป็นคำตอบในเรื่องนี้ได้

บรรณานุกรม

- กรมศิลปกร. (2544). *คู่มือถวายความรู้แด่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: บริษัทสมานพันธ์จำกัด.
- ณัฐ ลิ้มทอง. (2546). *การจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมชุมชน กรณีศึกษาเมืองโบราณเวียงท่ากาน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่*. การค้นคว้าอิสระหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ธานี ภูนพคุณ. *ประวัติความเป็นมาของการออกแบบ*. สืบค้น 29 มีนาคม 2562 จาก <https://www.gotoknow.org/posts/155218>.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เรืองแสง ทองสุขแสงเจริญ. (2542). *การรับรู้ปัญหาและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานของประชาชนในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง. (2552). *การอนุรักษ์และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์.
- ศิริวรรณ ทาปัญญา. (2539). *ปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณสถานกรณีศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนผู้มีถิ่นพำนักใกล้แหล่งโบราณสถาน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สมเกียรติ ชัยพิบูลย์. (2551). *การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: กรณีศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร*. มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

อนุกุล ศิริพันธุ์. (2543). การจัดการโบราณสถานและสิ่งแวดล้อมโดยรัฐและชุมชนกรณีศึกษาคูเมืองและกำแพงเมืองในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง. การค้นคว้าอิสระหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พบบทความเผยแพร่ซ้ำซ้อน ขอระงับการอ้างอิง Retracted